

- буде видано черговий науковий збірник «Іван Огієнко і сучасна наука та освіта» (ІХ-ий, він буде повністю присвячений 130-річчю Іванова Огієнка, *жовтень 2012 р.*);
- будуть проводитись Огієнківські читання силами студентів (*упродовж І-го півріччя 2012 р.*);
- виступи про Івана Огієнка на обласному радіо і телебаченні по лінії «Просвіти» (*березень-квітень 2012 р.*).

Зрозумілим буде питання, чи достатньо всього цього? І так, і ні... Радісно, що його ім'я є стимулом до діяльності і пошанування.

Сумно, що він, наш Іван Огієнко, почувається самотнім у Кам'янці – він ніби острівець минулої слави!

Йому було б, образно кажучи, значно веселіше у співтоваристві його колег, державників УНР – вулиць імені Симона Петлюри, Олімпіади Пашенко, Костя Солухи...

Давно озвучена була думка про встановлення у Кам'янці пам'ятників двом Великим Державникам – Симонові Петлюрі та Іванові Огієнкові.

Але-але...

Пізно ми прозираємо, на жаль!

Але, впевнена, буде світло в кінці тунелю! Вірмо в це!

Про життєву позицію Івана Огієнка, його одержимість Україною промовляє до нас його вірш «Любов» (1940 р.).

Я взяв своє серце малими руками
Й віддано поклав Україні до ніг,
І юна любов розцвілася між нами
І став я орати твердий переліг.
Й нікому вже більше не дав я любові,
Бо другого серця кохати не маю,
І вірним зостанусь, аж дошки соснові
Єдину любов мою спинять безкраю...

(за газ. «Студентський меридіан». Орган Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. – 2012. – 6 лютого 2012 р. – №1718-1723. – С. 5-6).

Отримано: 10.02.2012 р.

В. А. Качкан, О. В. Качкан

Івано-Франківський національний медичний університет

«З ЖЕРТВ РОДИТЬСЯ ВИЩЕ ЖИТТЯ...» (Слово і Чин Івана Огієнка)

Іван Огієнко та митрополит Іларіон – ці величні імена являють нам одну, всесвітньовідому постать: поет і прозаїк, есеїст і мовознавець, поліглот і теоретик канонічного права, вчений-професор і перекладач Біблії та релігійної літератури, ієрарх Української автокефальної православної церкви, енциклопедист, носій і творець невисипущого національного духу, людина, на подив, широких уподобань і зацікавлень, що нелегко сприймаються як реальна можливість, зреалізована в одній іпостасі.

А породила цього українського генія, подвижника національної науки й культури Брусилівська земля теперішньої Житомирщини (15.01.1882-29.03.1972). Мрією І. Огієнка було бажання вступити на історико-філологічний факультет Київського університету. Нелегкою видалася ця дорога, але здолав її постійний і наполегливий шукач знань. В університеті Іван Огієнко поринув у наукову працю, був одним із кращих у семінарі професора В.Перетца. Тому й не дивно, що ще студентом він розпочав активну публікаторську роботу. Помітними були на той час його лінгвістичні розвідки «Огляд українського язикознавства» (1907), «Українська граматична термінологія: Історичний словник української граматичної термінології з передмовою про історію розвитку її» (1908). За розробку «Двійне число в українській мові» (1909) І. Огієнко удостоївся диплома першого ступеня. Після здобуття університетської освіти вчителює, не покидаючи пошукової та дослідницької праці. В листі до І. Франка (14 грудня 1911 р.) молодий учений пише з Києва, що відправив йому свою працю «Українська граматична термінологія» та просить Франка надіслати йому розвідку про Івана Вишньовського.

Радіє Огієнко, що зміг виконати своє бажання та обов'язок перед односельчанами, видавши етнографічно-історичні розвідки «Брусилоское церковное братство и его культурно-просветительская деятельность» (Катеринослав, 1914. – 75 с.), «Брусилоская Св.Воскресенская замковая церковь: Исторический очерк» (К., 1914. – 91 с.).

З 1915 р. Іван Огієнко працює в Київському університеті, спочатку приват-доцентом, згодом професором.

Після Лютневої революції 1917 р. поринає у вир політичного, культурно-просвітнянського та історико-культурного життя. За дорученням Центральної Ради вводить в університеті [Київському народному. – Ред.] предмет «Історія української мови». Ставши міністром освіти Огієнко очолює Правописну комісію й разом із академіком А. Кримським і професором С. Тимченком готує «Проект правопису української мови», який невдовзі був схвалений і затверджений Всеукраїнською Академією Наук.

Іван Огієнко брав діяльну участь в організації Українського державного університету в Кам'янці-Подільському, став першим його ректором і професором. Перед наступом більшовицьких військ, 1920р. змушений був покинути своє науково-педагогічне дітище й виїхати в Західну Україну. Деякий час жив у Винниках під Львовом. Та недовго пощастило розбудовувати храм української культури на отчій землі. 1926 р. І. Огієнко назавше покидає рідні краї й немало літ поневіряється по Європі: викладає у Варшаві, проживає у Холмі, Швейцарії та Австрії.

Кілька листів І. Огієнка до Осипа Маковєя, датованих 1921-1928 рр., розкривають ту матеріальну й моральну скруту, в якій опинився вчений. «Іграшки нашої української долі я опинився, як втікач з України, в м. Тарнові. Все, що я мав при собі, все одвіз до Кам'янця і лишив там большевикам. З собою з Кам'янця абсолютно нічого не взяв...» (12 січня 1921 р.). Буквально через два тижні І. Огієнко дякує О. Маковєю, за надіслані йому книжки, жаліє за втраченим часом, за котрий «залишив би уже по собі певний слід в українській лінгвістиці», а 8 квітня 1923 р. сповіщає, що до «Українського стилістичного словника», який він укладає, увійдуть і писання Маковєя.

Нарешті доля занесла І. Огієнка на благодатну канадську землю, де він прожив аж до останніх днів своїх, матеріалізуючи знання та духовну енергію як учений та ієрарх Української церкви. Дослідницька ґрунтовність, літературний талант індивідуального стилю – ось чи не найхарактерніші ознаки манери письма невтомного вченого, публіциста, оратора, його праці мали й нині мають неабияку вартість, прикладне значення, бо служили й слугують єдиній і найвищій меті – національно-духовному воскресінню України, її народу. Очолювані

свого часу І. Огієнком журналі «Наша культура», «Рідна мова» – блискучий зразок організаторської та редакторсько-видавничої діяльності, його переклад «Нового Заповіту» (Львів, 1937) розійшовся по Європі, Америці, Австралії і є нині бібліографічною рідкістю.

Про культурологічні студії Івана Огієнка писали в Європі, США, Канаді. У нас же писання були на зразок таких: «Зарубіжні читачі з прогресивної трудової еміграції з інтересом сприйняли історичний роман Антона Хижняка «Данило Галицький». Тільки націоналістичний збір не вгавав лихословити... Жовто-блакитно-клерикальний органчик запроданця-їуди Івана Огієнка в рясі митрополита Іларіона – «Віра й культура», що пихато себе іменує «місячником української богословської думки й культури», органом «українського наукового (?) богословського товариства, поспішив теж відгукнутися на цю книгу».

А тим часом професор Огієнко залишив світовій культурі десятки томів змістовної спадщини. Так, «Історія українського друкарства: Історично-бібліографічний огляд українського друкарства XV-XVIII в.» (Львів, 1925. – Т. 1. – 418 с.) охоплює найважливіші його етапи як хронологічно, так і регіонально: «Білорусько-українське друкарство», «Друкарство на Галицькій землі», «Друкарство на Волині», «Друкарство на Київщині», «Друкарство Чернігівське», «Друкарство Подільське», «Друкарство на інших землях Східної України», «Друкарство інших національностей».

Чимало таланту й зусиль віддав І. Огієнко розшукуванню стародруків, видатних пам'яток української писемності, на основі яких з'являються унікальні монографії, нариси. Скажімо, в розвідці «Загублений кременецький стародрук: «Синод луцький 1638 р.» (Варшава, 1931. – 95 с.) вчений робить своєрідний історичний екскурс в історію закладання друкарень на Волині в першій половині XVII ст. Далі автор оповідає, як випадково натрапив на сто примірників стародруку, не зафіксованого й не описаного жодною бібліотекою. «Здається, – пише дослідник, – єдиний в історії книгознавства приклад, щоби загублений стародрук, доти невідомий ані в однім примірникові, знайшовся потім аж в ста екземплярах...» І. Огієнко розкриває змістовну й художню вартість стародруку. Він зазначає, що його написано українською мовою з багатьма полонізмами та наголосами на словах. Загалом же мова західноукраїнська з «такими формами, що живі й тепер», хоча трапляються й рештки південно-слов'янського правопису.

Віднайдений стародрук – це власне короткий протокол діянь православного Синоду, що відбувся 26-27 вересня 1638 р.

Справжнім відкриттям у духовності нації є дослідження І. Огієнка «Загублена українська грамота половини XV віку: Палеографічно-лінгвістичний нарис» (ЗНТШ. – Львів, 1935. – С. 164-174). Цінність цієї науково-популярної публікації в тім, що автор, полемізуючи з професором В. Розовим, автором монографії «Українські грамоти» (К., 1928), котрий не подав у ній оригіналу грамоти як історико-культурологічного документа, а публікує фотокопію оригіналу, робить докладний опис від початку її першотвору. Професор І. Огієнко стверджує, що ця грамота спочатку переховувалася в архівах Кракова, а з 1765 р. – Варшави. Відтак 1794 р. документ потрапляє до Петербурга, згодом з іншими дипломатичними актами – до Москви. 1924 р. його разом з іншими цінними паперами ревіндиковано з Росії до Польщі.

І. Огієнко доводить, що грамота написана на пергаменті й що це є «кирилівський палімпсест, що такі рідкісні в нашій палеографії». І ще цікаве спостереження: очевидно, як вважає І. Огієнко, з пергаменту змито старий текст і нанесено новий: «півуставний, нестаранний скоропис... належить до молдавської школи».

І. Огієнко не просто полемізує зі своїми науковими опонентами, а через лінгвістичний аналіз, базуючись на порівняльному методі дослідження, переконливо доводить, що цей текст є не що інше, як світський лист Івана Бучацького, писаний 3 серпня (рік не зазначено) із Самбора до молдавського канцлера Михайла; мова грамоти – західноукраїнська мова XV ст., в якій багато рис живої, розмовної. Польський вплив малопомітний, а церковнослов'янського немає зовсім. І. Огієнко робить загальний висновок: грамота першої половини XV ст. – «красномовний доказ, що нова українська літературна мова зростала без усякого впливу мови церковнослов'янської».

Глибокі зацікавлення історіософією народу, проблемами ментальності українців зумовлювали й тематичні сфери поетичної, поетико-драматичної творчості Івана Огієнка. На жаль, раритетами стали його видання: «Твори: Філософські містерії» (Вінніпег, 1957. – 226 с.), «Вікові наші рани: Драматичні поеми» (Вінніпег, 1960. – 272 с.), «Українська культура: Коротка історія культурного життя українського народу (Курс, читаний в Українському народнім університеті) з малюками і портретами українських культурних діячів» (Вінніпег, 1970. – 272 с.). До «Філософських містерій» увійшли твори «Житейське море», трилогія «Народження людини», «До щастя», «Остання хвилина», «Каїн і Абель», «Вже досить невинної крові», «Рідна мова», «Руїна й Воскресіння».

У післямові «Релігійна поезія» до книги «Філософські містерії» І. Огієнко з боєм писав, що у нас нема релігійної поезії, бо бракує таких поетів, чії душі й серця були б із Богом. «Ідеологія релігійного поета, – зазначає автор, – Святе Писання, вічна Євангелія Ісусова. Вона головна основа його, вона – та підвалина, на якій він буде твори... У релігійної людини плаче й тужить душа – за Богом, за Раєм, за Досконалим, за Святим... Релігійна поезія окормлює нашу голодну й спрагнену душу найсвятішим покормом, найчистішим питвом – релігійною ідеологією... Релігійна поезія творить правдивий релігійний світогляд... Релігійний світогляд – це світогляд ідеалістичний. Він опертий на повній християнській науці, він визначає основними дивунами світу голови християнські чесноти: Віру, Надію й Любов, але... реальні, постійно здійснювані в житті, а не тільки уявні».

Високої філософської думки й поетичності висловлювання сповнені драматичні поеми Огієнка «Невинна кров», «Воскресіння України», «На чужині», «За Україну», «В обіймах страждання».

Особливу цінність сьогодні має історико-публіцистична книга-есеї І. Огієнка «Українська культура», що обіймає в чотирьох розділах («Українська культура за давні віки», «Вплив української культури на московську», «Українська культура XIX віку», «Тернистим шляхом (про кривди народів українському)» найцінніші відомості з галузей історії, філософії, археології, мистецтва, культури, літератури, освіти українського народу з давніх віків. Незаперечну вартість мають у час пробудження національної самосвідомості саме ті сторінки народознавчої праці І. Огієнка, на яких переконливо розкрито, як заборонялася на Московщині українська книжка, як спалювали україномовну продукцію, як саме русифікувалося все українське життя за часів Петра I, Катерини II і впродовж наступних десятиліть. Перед читачем постає похмура хроніка тотального нищення всього, порівняно з іменем українця.

Роздумуючи над зрізами етнокультурних, історіо-філософських, культурологічних, теологічних досліджень, популярних наукових есеїв Івана Огієнка, ми особливий акцент робимо на лінгвістичних студіях ученого: «Українська грамати́ка: Частина перша. Основи українського правопису» (К., Львів; Відень, 1921. – 49 с.), «Богослужбова мова в слов'янських церквах: Збірка рецензій на нові видання» (Варшава, 1931. – 31 с.), «Навчаймо дітей української мови:

Проповіді” (Вінніпег, 1961. – 63 с.), “Хвалімо Бога українською мовою!” (Вінніпег, 1962. – 62 с.), “Граматично-стилістичний словник Шевченкової мови” (Вінніпег, 1961. – 256 с.), на низці його мовознавчих праць, що стосуються історії української мови, порівняльної граматики тощо.

Ректор Кам’янець-Подільського університету І. Огієнко в передмові до “Української граматики”, цього своєрідного посібника з українознавства, пише, що основною педагогічною метою було практично допомогти дітям в опануванні української мови й підвести їх до вміння робити висновки. Далі автор розкриває принципи й методику укладання граматики, вважає, що він “пильнував провести ідею повільного історичного розвою нашої мови...”. З часом набуває особливої актуальності й праця вченого “Богослужбова мова в слов’янських церквах”. Сюди увійшли такі дослідження: “Нове виправлення церковно-слов’янського літургійного тексту в греко-католицькій церкві”, “Українська церковна мова”, “Білоруська мова в церкві”, “Сербська вимова церковно-слов’янського тексту”, “Жива сербська мова в церкві”, “Жива болгарська мова в церкві”, “Жива мова в «хорватській церкві».

Дуже важливо й актуально сьогодні є те, що І. Огієнко, вчений-богослов, був завжди об’єктивним, аналізуючи будь-які наукові, культурологічні пласти. Розуміючи, що після світової війни гостро постала проблема богослужбової мови, вчений керується найвищим критерієм – істиною. Він зокрема пише, що церква справді постала перед завданням “освіження” літургійної мови. “Процес певної зміни чи наближення богослужбової мови до мови живої, – значає лінгвіст і культуролог І. Огієнко, – на сьогодні став зовсім виразним і реальним... Церковнослов’янська мова справді сильно застаріла, від довгого часу ґрунтовно не виправлялася, а тому вона відстала від мови живої... Наближається якась нова доба в житті церковної мови, доба, що принесе певне наближення її до мови живої того чи іншого слов’янського народу».

Дослідник із тривогою наголошує, що церковнослов’янська мова перебуває в ненормальному стані особливо в Галичині, бо з другої половини XVIII – початку XIX ст. там запанували російські впливи, які й призвели до того, що греко-католицька церква поволи-поволи повиправляла свої стародавні українські богослужбові тексти згідно з московськими виданнями. Тому, на думку І. Огієнка, тепер суцільна плутанина свого з “російськими налетіlostями”.

Автор виступає за повернення колись усталеної української традиції; проти російського наголосу в богослужбових книжках у Галичині, бо це не що інше, як “москвофільський нахил”.

Великий пропагандистський заряд несуть у собі й інші публікації І. Огієнка. У брошурі “Навчаймо дітей своїх української мови” автор закликає берегти українські звичаї, свою рідну мову, любити український народ (“Мова – це серце народу, це жива душа його”, “Родина – як домашня церква”, “Без знання української мови українцем не будеш!”, “Хто цурається української мови, той руйнує українську націю”). У книжечці “Хвалімо Бога українською мовою!” зібрано популярні нариси “Рідна мова – душа церкви”, “Право української мови бути мовою богослужбовою”, “Видатні новочасні богослови та ієрархи стоять за рідну мову в церкві”, “Жива мова в українській православній церкві”, “Мова українська була вже мовою церкви”.

“Граматично-стилістичний словник Шевченкової мови” – це своєрідне синтетичне історико-літературознавчо-лінгвістичне дослідження, в якому автор розглядає питання народності, релігійності, синоніміки, новотворів, мальовничої мови творів Шевченка, правопису його “Кобзаря”. Так, через аналіз поетичного доробку автор вказує на основні джерела народності мови Шевченка; в

її стилістичному ядрі виосібнює релігійність, вірування. Як органічні елементи мови вичленовує локалізми, полонізми, архаїзми, іншомовні слова тощо.

Значну частину свого свідомого життя Іван Огієнко віддав служінню церкві як джерелу духовності народу. Якби ми сьогодні мали змогу негайно розтиражувати такі книги митрополита Іларіона, як “Українська церква за час руїни (1657-1687)” (Вінніпег, 1956. – 564 с.), “Бог і світ: Читанка для молоді недільних і українських шкіл, для родин” (Вінніпег, 1964. – 69 с.), “Мої проповіді: Частина перша” (Вінніпег, 1973. – 186 с.), “Українська церква: Нариси з історії української православної церкви : у 2 т.” (Вінніпег, 1982. – 366 с.), – значно полегшили б виховну справу.

Одна з капітальних праць І. Огієнка – “Українська церква за час руїни (1657-1687)”. Ця книжка є збіркою культурологічних досліджень митрополита Іларіона у формі есеїв. Читач тут віднайде унікальне авторське бачення та справді історико-етнокультурницьке трактування фактів до життєписів гетьманів І. Виговського, І. Брюховецького, Д. Многогрішного, І. Самойловича, П. Дорошенка, Ю. Хмельницького. На основі аналізу численних писемних архівних матеріалів дослідник переконливо показує, як поляки впродовж десятиліть нищили українську церкву, носія й хранителя духовної культури народу; як, у який спосіб і чімими руками насаджувалася унія на Правобережжі, в Закарпатській Україні. Перед читачем постає час розквіту церковних і культурних осередків по Україні, зокрема Печерського монастиря та Могилянської Колегії в Києві. Великий історичний нарис присвячено розповіді про культурно-просвітницьку діяльність монастирів в Україні, зокрема у Галичині, в Білій Русі. Перед нами постають такі культурно-освітні церковні діячі й письменники, як І. Галатковський, А. Радивилівський, Ф. Сафонович, В. Ясинський, Д. Тупталенко, Ф. Углицький, І. Максимович та ін.

“Мої проповіді” – це частина рукописної спадщини, яку товариство “Волинь” та Інститут Дослідів Волині у Вінніпезі видали окремою збіркою. Відзначаючи наукову основу й популярний стиль викладу окремих оповідей (“Сумління”, “Послання”, “Живімо з совістю чистою!”, “Милосердя”, “Живімо правдою!”, “Духовенство й рідна мова”, “Обоження людини”) та книжки в цілому зауважимо, що загалом твір є історико-культурною пам’яткою українського народу. З нього можна виокремлювати національно-державний, релігійно-повчальний, просвітницький та інші аспекти. У брошурі “Бог і світ” автор у віршованій формі повідує про “Божий світ та Господа Бога”, про родину й суть молитви, про те, що не можна жити без Бога, а совість – то око Боже в людині, що праця – то ціль і основа нашого буття, а найбільший масток – то друзі, і хто кається, тому Бог прощає.

Книга митрополита Іларіона “Українська церква” є своєрідним популярним нарисовим викладом багатовікової ідеології Української православної церкви, характеристикою її історико-національної платформи. Автор передмови С. Ярумсь справедливо акцентує читацьку увагу, що вартість видання незаперечна не тільки з огляду на 1000-літній ювілей УПЦ, а й на “момент очевидного культурного й духовного збудження серед української православної молоді й відчуження нею потреби кращого усвідомлення своєї духовоетнічної ідентичності...».

Окремо слід вести мову й про таку сферу культурологічних інтересів І. Огієнка, як його подвижництво на перекладацькій ниві. Відомо, що з 1812 р., коли в Росії заклали “Біблійне товариство”, почався посилений інтерес до “Біблії” як духовного джерела, зарясніли спроби перекласти цю видатну книгу російською, а згодом і українською мовою. Серед українського красного письменства з’явилися зразки переважно вільних переспівів “Псалтиря”. Але оскільки в Росії офіційно переклад “Біблії” на живу мову вважався богохульством, то,

зрозуміло, і в Україні такий переклад не міг з'явитися на світ. Хоча перекладацька справа «Біблії» сягає в давні часи. Так, Семен Полоцький, випускник Києво-Могилянської академії, 1680 р. видав у Москві свій переклад «Псалтиря» російською мовою віршами під назвою «Псалтирь рифмотворная».

Важливим питанням вважалось, з якої мови здійснювати переклад. Фахівці визнали, що старогребейський текст «Біблії» – це оригінал. Професор-гебреїст Петербурзької духовної академії Герасим Павський двадцять років присвятив перекладові святої книги. Його переклад вважався науковим. Через тяжкі випробування проходила справа появи «Біблії». Беручи за основу переклад Г. Павського, перекладачі духовних академії Москви, Петербурга, Києва та Казані завершили повний переклад аж 1875 р., а «Біблія» прийшла до читачів на початку 1876 р.

Зростання українського національного руху в 1859-1863 рр. спричинило відкриття недільних шкіл. А це вимагало появи підручників та навчальних посібників українською мовою. Відомо, що письменник Пилип Морачевський 1863 р. мав повний переклад «Нового Заповіту», але книгою він так і не прийшов до читачів, бо Святий Синод не дав на це дозволу. Чимало спроб робив у Галичині Маркіян Шашкевич, аби видрукувати перекладені ним «Псалми», «Євангелію Матвія та Марка».

Великого значення «Біблії» в національно-культурному відродженні надавав Пантелеймон Куліш. У літературному журналі «Правда» (Львів, 1868) він умістив «Дві Мусієві пісні». Через рік «Правда» надрукувала «Книгу Йова», яка вийшла і окремим відбитком – «Йов, переспів Павла Ратая». 1871 р. П. Куліш видає власним коштом у віршованому переспіві «Псалтирь, або Книга хвали Божої, переспів український Павла Ратая».

Познайомившись у Відні 1863 р. з галичанином, доктором Іваном Пулюєм, П. Куліш запропонував разом перекласти «Біблію» на живу українську мову. Як свідчив Олександр Барвінський, «працювали дуже пильно, цілими днями. Пулюй перекладав із грецької, а Куліш виправляв перекладене на тодішню літературну українську мову. Переклад рівняли з текстом церковнослов'янським, російським, польським, сербським, німецьким і латинською Вульгатою».

Як вважав незаперечний авторитет професор І. Огієнко, «...переклад Св. Писання мусить бути конче дослівний, цього якраз П. Куліш ніколи не додержувався, – його переклад Біблії був вільний... Свій метод вільного переспіву Книги Йова та Псалтиря Куліш переносив до перекладу Біблії взагалі. Це була основна недостача перекладної праці Куліша та Пулюя».

1880 р. у Львові в друкарні Наукового Товариства імені Т. Шевченка вийшла книга «Святе Письмо Нового Заповіту. Мовою русько-українською переклали вкупі П. А. Куліш і Д-р І. Пулюй». Українське громадянство зустріло Кулішів переклад байдужкувато, згодом посипалися насміхи, відтак нападки, бо «дійсно, мова перекладу часто була справді аж надто простонародня» (Там само. – С. 60). Досить гостро поставився до перекладацьких намірів і спроб П. Куліша І. Франко. Зокрема в книзі «Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р.» (розділ 37 «Костомаров і Куліш») він надто категорично і з явно продемонстрованою неприхильністю до перекладацької праці П. Куліша зазначав, що цей переклад «Біблії» визначався дуже *неприсними дивацтвами* (курсив наш. – В. К.), що давали галицьким москвофілам сильне оружжя в руках проти українців». Своєрідну протидію Кулішевим поривам чинили в Галичині уніати, москвофіли. Та найбільшою трагедією в творчому плані випад для П. Куліша 1885 р.: згорів на хуторі Мотронівка будинок, а в ньому чимало готових до друку творів. Серед втраг – переклад «Біблії», якому віддав П. Куліш 18 літ праці. Через 14 років листування (1871-1885) Біблійне Товариство придбало перекладений

П. Кулішем та І. Пулюєм “Новий Заповіт”, видавши його кириличним шрифтом у Відні 1887 р. Це видання було повторене і 1893 р. Як свідчить листування між М. Драгомановим та П. Кулішем, особливо ж 1890-1895 рр., Куліш консультувався з Драгомановим, радився щодо перекладу “Біблії”. Професор І. Огієнко вважає, що це листування “було реальною підтримкою П. Куліша в його праці».

Після смерті П. Куліша його дружина, письменниця, Ганна Барвінок передала рукопис перекладу “Біблії” через Тарновського Івану Нечую-Левицькому. Письменник зробив переклад семи книг “Біблії”, але й цей переклад не міг удовольнити науковій потребі, бо, знову ж таки, як і в П. Куліша, то був не дослівний переклад, та ще й було вжито чимало слів-місцевізмів. Після смерті Тарновського рукописний варіант П. Куліша потрапив до музею в Чернігові.

Професор І. Пулюй як співавтор перекладу “Біблії” українською мовою зібрав усі біблійні переклади П. Куліша (крім “Псалтиря”, виданого 1871 р. у Львові), підписав 31 липня 1901 р. контракт із Біблійним Товариством на купівлю ним усіх перекладів “Біблії”, якими на той час розпоряджався професор. І. Пулюй та О. Слюсарчук внесли у підготовлений рукопис “галицькі” корективи, і в січні 1904 р. вийшла книга під заголовком: “Святе Письмо Старого і Нового Заповіту. Переклад П. О. Куліша, І. Н. Левицького і І. Пулюя”. На думку митрополита Іларіона, “це був надзвичайно величний і важливий момент в історії української духовної культури, – за весь час життя українського народу в нього вперше появилася повна друкована Біблія живою народною мовою. Справді, це була велика історична подія в духовному житті України».

Але... в Галичині Папа Пій заборонив нову “Біблію”, а в Україні – російський уряд. Втім так чи інакше, та “Біблія” діставала домашньо-родинне та привселюдно-публічне читання-спів (кантиляція).

Цей ретроспективний погляд на те, як і в яких умовах творився український переклад “Біблії”, допоможе зрозуміти наукову й суто прикладну вартість “Біблії”, перекладеної українською мовою професором І. Огієнком, яка вийшла з друку в Лондоні 1962 р.

І. Огієнко ще студентом задумався над потребою перекласти “Біблію” українською мовою. Він досліджує Пересопницьке “Євангеліє” (1556-1561), Житомирське (1571), Тяпінське (1570-1580), Негаївське (1581), Літківське (1595) та ін. Праця в царині історії церкви, богослов’я, мови, історії української культури, давньої літератури відкривала перед ученим реальну можливість узятися за переклади різних біблійних сюжетів. До того ж І. Огієнко вивчав грецьку та латинську мови під спрямуванням професорів Ю. Кулаконського, Сонні, Леціуса, Поспішіла, санскрит – у професора Кнауера.

З 1921 р. І. Огієнко віддається перекладам богослужбових книг, зокрема “Літургії Св. Івана Золотоустого” (за що був заарештований львівською поліцією). Саме в цей час він опанує методологію перекладу. Проживаючи протягом 1922-1926 рр. у Вінниках і Львові, вчений працював щонайбільше над перекладом “Нового Заповіту”, видавши окремою книгою “Святу Відправу Вечірню й Ранню” (1923). Священний Собор Православної Церкви у Польщі відзначив перекладацьку працю І. Огієнка “Благословенною Грамотою».

1923 р. пастор В. Фетлер зі Стокгольма звернувся до професора І. Огієнка з пропозицією дати в перекладі українською мовою повний текст “Біблії”, починаючи з “Нового Заповіту”. З 1926 р. І. Огієнко обіймає посаду професора богословського православного факультету у Варшаві, де викладає церковнослов’янську мову та палеографію, організовує Комісію для перекладу богослужбових книг. 1927-1928 рр. І. Огієнко видає ряд церковних книг у власному перекладі, а 1932 р.

за “український націоналізм” його звільняють з Варшавського університету. Започаткувавши вихід у світ часописів “Рідна мова” (1932) та “Наша культура” (1935), І. Огієнко знову перекладає “Біблію”, на сторінках згаданих видань пише про необхідність україномовної Святої Книги. Наприкінці 1935 р. через женеvського професора А. Келлера було порушено питання про переклад І. Огієнком “Біблії”. У 1936 р. почалися переговори з представниками Британського Біблійного Товариства, а невдовзі було підписано угоду. Чотири книги “Євангелія” вийшли друком 1937 р. у Львові з друкарні НТШ. Через два роки у Варшаві побачили світ “Новий Заповіт” з “Псалтирем”. Відтак 1942 р., 1949 р. цей переклад передруковували у Стокгольмі, Лондоні, Гуммерсбасі.

При перекладі “Старого Заповіту”, як свідчить сам І. Огієнко, поста-ло чимало труднощів: по-перше, слід було зробити дослівний гебрейсько-український переклад, а вже з нього перекладати літературною мовою; по-друге, потрібна була значна підготовча робота, як-от механічне списування в окремі зошити старогебрейського тексту. Цю роботу професор І. Огієнко доручив одному студентові єврейської семінарії у Варшаві. Невдовзі таких зошитів по 400 сторінок набралось 37.

Третього листопада 1936 р. професор І. Огієнко розпочав переклад “Старого Заповіту”. 1 липня 1940 р. увесь текст “Біблії” було перекладено й передано до Біблійного Товариства. Та на шляху Святої Книги до своїх читачів виникла терниста перепона: у вересні 1939 р. німці окупували Варшаву, закрили часопис “Рідна мова”. Через непевну політичну ситуацію невдовзі з Лондона надійшло повідомлення про касацію договору щодо перекладу “Біблії”. Тим часом Українська Православна Церква (І. Огієнко був головою Української церковної Ради в Варшаві) все робила, аби саме у Варшаві 1941 р. “Біблія” побачила світ. Але війна відсунула реальні плани аж на 21 рік.

Коли 19 травня 1937р. професор І.Огієнко овдовів, українське громадянство запрошує його стати на службу церкві. Врешті-решт вагання поборено, і 6 жовтня 1940р. українські часописи вмістили звернення: “Пробачте мені все! Відходячи від світського стану й стаючи ченцем, звертаюся до всіх з гарячим проханням пробачити мені всі мої провини, вільні й невольні, які я кому заподіяв був чи то словом, чи то ділом, чи то думкою. Незабаром перестану бути Іваном Огієнком, а стану смиренним ченцем, горливим богомольцем за кращу долю українського народу, а тому вдруге й утретє уклінно прошу всіх ласкаво пробачити мені все, у чому тільки я прогрішився коли перед ким”.

Через три дні у Яблочинському монастирі на Холмщині митрополит Діонісій здійснив постриг І. Огієнка в монаший чин, а вже 20 жовтня Іларіона висвячено на єпископа. Того самого дня він проголошений архієпископом Холмським. Воєнні події змусили 18 липня 1944 р. покинути Холм. Іларіон жив у Крилиці на Лемківщині, 10 серпня переїхав до Штрбського Пlesa (Словачія), а наприкінці серпня – до містечка Закопане. 2 лютого 1945 р. німці вивезли Іларіона до католицького монастиря під Віднем, в Герцогенбург. З наступом радянського війська на Захід Іларіон 2 квітня подається теж ближче до західних кордонів, а вже 11 квітня був під Швейцарією, кордон якої перетнув 30 числа. Першого травня Іларіон опинився в розподільчому таборі Букс, а через 3 дні швейцарський уряд вирішив направити архієпископа через Цюріх і Берн до Лозанни, куди він і прибув 286 5 травня 1945 р. Тут прожив учений два роки, повністю віддаючись науці.

18 вересня 1947 р. архієпископ Іларіон прибув до Вінніпега, де поновив свої біблійні перекладацькі студії. 1949 р. з Лондона прийшла приємна звістка: Біблійне Товариство повернулося до питання про публікацію української «Біблії».

На канадській землі І. Огієнко речно працював над перекладом. 12 липня 1962 р. професор І. Огієнко одержав перший друкований примірник “Біблії”, яка й сьогодні для всіх українців є безцінним джерелом духовності, національним скарбом. Україномовна книга має передусім науковий характер. Автор перекладу дотримувався ритмічності мови, уникав буденності, а дбав, навпаки, про високу красу мови: “я зберіг гебрейський біблійний стиль” і переніс “на український ґрунт, завжди пильнуючи не затирати запашності біблійного стилю... Я часто співав свій перекладений текст і завжди пильнував, щоб підняти мого духа і грів моє серце! Бо коли такий вплив біблійної мови на мене, то може таким буде він і на інших читачів-співаків, коли вони сприймають Біблію душею та серцем”. А ще немало й інших питань, які дістали також науковий розв’язок у перекладі І. Огієнка (мовні паралелі, заголовки до оповідань, розділові знаки та заголовки, синоніміка, поетичність “Біблії”, її стиль тощо).

Про працю над перекладом «Біблії», про її глибокий філософський зміст сам І. Огієнко так писав у поемі «Свята Біблія відвічна»:

Я все життя орав та сів
І обробляв Господню Ниву,
І Дух Святий на поміч вівав
І думку яру, й думку сиву!..
Перекладав я Слово Боже,
Святу Біблію відвічну
На слово наше, рідне й гоже,
Сильне, як меч той обосічний...
І скінчена свята робота,
По довгій праці – все готове:
Завіту Божого чеснота,
І Слово зоряне Христове!..
Глибока Біблія – як море,
І розум з неї п’є навчання, –
Як океан, воно просторе,
Криниця всього Сподівання!..

Про високе перекладацьке мистецтво І. Огієнка пишуть і наші сучасники. Так, професор Дмитро Степовик справедливо вважає, що переклад «Біблії» українською мовою – «вершина наукової і перекладацької діяльності Огієнка, його унікальний внесок в українське біблієзнавство... Огієнко виявив у перекладі не тільки свій хист ученого-філолога, а й свій поетичний талант...».

(За кн.: Качкан В., Качкан О. Пастори Слова: Українські письменники, вчені, громадські діячі – зі священницьких родин. – К. : Літопис – ХХ, 2011. – С. 315-331).

Отримано: 7.05.2012 р.